

AZƏRBAYCANIN MADDİ MƏNƏVİ İRSİNİN QORUNMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Anar Ağalarzadə

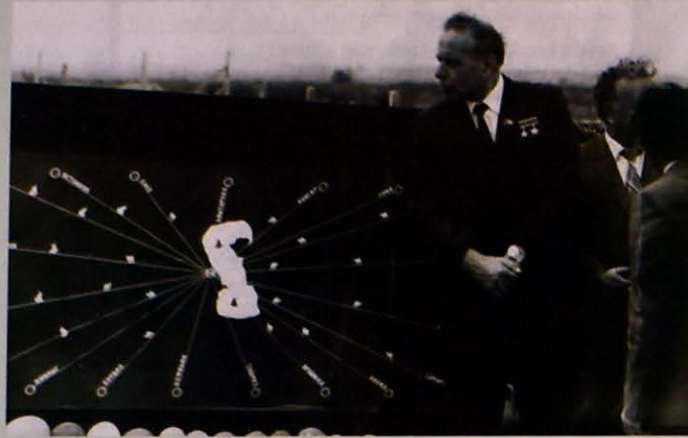
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail: nararxeoloq@mail.ru

Azərbaycan qədim, zəngin və unikal tarixi mədəniyyətə malik diyardır. Xalqımız minilliklər ərzində saysız-hesabsız, gözəl orijinal abidələr yaratmışdır. Bizə miras qalmış bu tarix və mədəniyyət abidələrini qorumaq üçün Azərbaycanın sabitliyi əsas meyarlardan biridir. Ölkəmizin qədim irsinin təbliği və yüksək dəyərləndirilməsində tarix boyu bir çox şəxsiyyətlərin xidmətləri olmuşdur. Belələrindən biri də xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevdir.

Azərbaycanın tarix və mədəniyyət abidələrinin hərtərəfli tədqiqində, zəngin mədəni-mənəvi irsinin dünyaya çatdırılmasında Heydər Əliyevin çox böyük rolu olmuşdur. Onun bu fəaliyyəti respublikanın gələcək mənəvi-siyasi həyatı üçün örnək və mədəni irsə münasibəti baxımından mühüm əhəmiyyətə malik idi.

H.Əliyevin zəngin tarixi keçmişə diqqət və qayğısı hələ Sovetlər Birliyi dönməndə Azərbaycana rəhbərliyi zamanı özünü büruzə vermişdir. Onun bilavasitə göstərişi ilə bir sıra abidələrdə irimiqyaslı arxeoloji tədqiqatlar aparılmış, aşkar olunmuş arxeoloji abidələr, xüsusilə də orta əsrlərin möhtəşəm qalaları və şəhər tipli yaşayış yerləri dövlət qoruyulmuş elan edilib. Bu tipli abidələrdən biri də Azərbaycan EA Tarix İnstitutu "Arxeologiya və etnoqrafiya sektoru"nun Rəşid Göyüşovun rəhbərliyi altında daimi fəaliyyət göstərən "Şirvan-Şabran" arxeoloji ekspedisiyasının arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar etdiyi Şabran şəhər yeridir. Bakı-Xaçmaz magistral yolunun 139-cu km-də, Şabran rayonu ərazisində yerləşmiş bu arxeoloji abidənin qazıntıları nəticəsində onun, həqiqətən də, Azərbaycanın orta əsr möhtəşəm şəhəri olduğu sübuta yetirildi. Şəhər qazıntıları haqqında sensasiyalı xəbərlər tez bir zamanda ictimaiyyətin diqqətini cəlb etdi. Hələ o zaman Heydər Əliyev şəxsən Şabranda olmuş və şəhər yerində aparılan qazıntılarla maraqlanmışdır.

Dövlətin tarixi abidələrin mühafizəsinin qayğısına qalması ilə əlaqədar olaraq Şabran bir neçə qanunla rəsmiləşdirildi. Orta əsr şəhər yeri Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 1999-cu il tarixdə qəbulduğu "Arxeoloji irsin mühafizəsi haqqında" 16 yanvar 1992-ci il tarixli Avropa Konvensiyasına və "Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında" 10 aprel 1998-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun 22 və 23-cü maddələrinə əsasən, Azərbaycan

Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin 20 fevral 2002-ci il tarixli 58 sayılı əmri ilə "Şabran Tarix və Mədəniyyət Qoruğu" elan edilmişdir.

Unudulmaz dövlət xadiminin gərgin əməyi respublikada iqtisadiyyatın güclənməsi ilə yanaşı, tarixi abidələrə olan qayğısında da müşahidə edilirdi. Ölkədə 90-cı illərin əvvəllərində baş verən siyasi hərc-mərclik, digər tərəfdən xarici şirkətlərin zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik Azərbaycana sərmayə qoymaq üçün gəlişi çətin bir zaman kəsiyində idi. Məhz H.Əliyev öz uzaqgörənliyi ilə hər bir işin öhdəsindən gəldi. Ölkə daxili və xarici şirkətlərin investisiya maraqlarını Azərbaycana cəlb etməklə gələcəyin güclü iqtisadiyyatının əsasını qoymuş oldu. Ulu öndərin fəaliyyəti nəticəsində 1994-cü il sentyabrın 20-də dünyanın ən iri neft şirkətləri ilə "Əsrin müqaviləsi" layihəsi imzalandı. Xəzərin zəngin karbohidrogen yataqlarından hasil ediləcək neft və qazın Avropa və dünya bazarlarına çıxarılması inşasına 2001-ci ildən başlanılan Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft və Cənubi Qafqaz qaz Boru Kəmərləri (CQBK) marşrutlarının gerçəkləşməsi ilə nail olundu. Hər iki boru kəmərinin çəkilişi zamanı ölkəmizin qədim tarixi keçmişini özündə əks etdirən yeraltı sərvətləri – çoxlu sayda arxeoloji abidələr üzə çıxarılaraq tədqiq edildi. Neft və qaz kəmərlərinin çəkilişini həyata keçirən əməliyyatçı BP və ARDNŞ ilə AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu arasında kəmərlər boyu aparılacaq kəşfiyyat və qazıntı işləri barədə müqavilə imzalandı. 2001-ci ildən boru kəmərlərinin başlanğıc nöqtəsi olan Səngəçal terminalından

Gürcüstan sərhədinə qədər 442 km məsafədə arxeoloji monitoring işləri aparıldı və yüzdən çox arxeoloji abidələr qeydə alındı. Razılaşmaya əsasən, dağıntı təhlükəsindən uzaq olmaq üçün bu abidələrin xeyli hissəsindən yan keçilmiş və 40-a yaxın abidədə əsaslı arxeoloji qazıntı işləri aparılması qərarlaşdırılmışdır.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin üzərində fəaliyyət göstərən "BTC arxeoloji ekspedisiyası" 2003-cü ilin aprel-oktyabr aylarında Şəmkir rayonunun Bayramlı kəndi yaxınlığında, Zəyəmçayın sağ sahilində e.ə. II minilliyin sonu - I minilliyin əvvəllərinə aid son tunc-ilk dəmir dövrü nekropolunda irimiqyaslı arxeoloji qazıntı işləri aparıb. Həmin qazıntılardan yüzlərlə maddi mədəniyyət nümunəsi əldə olunub. Bundan əlavə, eneolit, tunc, ilk dəmir, antik və orta əsrlərə aid arxeoloji abidələrin tədqiqi də mühüm elmi nəticələrə gətirib çıxardı. 2004-cü ildə BTC boru kəmərinin 438-ci km-də, Ağstafa rayonunun Böyük Kəsik kəndi yaxınlığında, e.ə. IV minilliyin sonuna aid Leylatəpə arxeoloji mədəniyyətinə xas qədim əkinçi-maldar tayfalarə məxsus son xalkolit dövrü yaşayış məskəninə aşkarlanması tarixi işıqlandıran səhifələrdən biri idi. Az sonra bu qədim yaşayış məskənindən 6 km aralıda tapılan sinxron dövrə aid Soyuqbulaq kurqan çölü bütün Cənubi Qafqazın tarixində bu dövrə aid ilk qəbir abidələridir.

Boru kəmərləri üzərində 2001-2005-ci illərdə aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı əldə olunan nailiyyətlər Azərbaycan tarixinə qızıl hərflərlə yazılan səhifələrdən birinə çevrilmişdir. Bununla bağlı 2005-ci ilin dekabrında Bakıda "Qafqazın arxeologiyası, etnologiyası və folkloru" adlı beynəlxalq elmi praktik konfrans keçirildi. Konfransda Rusiya, Gürcüstan, Dağıstan alimləri ilə yanaşı, ABŞ və Böyük Britaniyadan dəvət olunmuş tədqiqatçılar da iştirak etmiş və "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində həyata keçirilən BTC və Cənubi Qafqaz əsas ixrac neft-qaz boru kəmərlərinin çəkilişi zamanı aşkarlanmış arxeoloji irsin tədqiqinin Qafqaz regionu üçün çox müsbət əhəmiyyətini vurğulamışlar. Gələcəkdə bu maddi mədəniyyət nümunələrinin mühafizəsi üçün əməkdaşlığın vacibliyi irəli sürülmüşdür. Əlbəttə ki, haqlı olaraq tədqiqatçılar Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin çəkilişi zamanı aparılan arxeoloji tədqiqatları XX əsrin ən möhtəşəm Mingaçevir SES-in qazıntıları ilə müqayisə edirlər.

Heydər Əliyevin tarixi yaşatmaq konsepsiyası davamlıdır. Dövlət başçısının mənfur qonşumuz ermənilərin tarixi Naxçıvana torpaq iddiasına cavab olaraq Muxtar Respublika ərazisində arxeoloji tədqiqatların aparılması haqqında göstərişi böyük yeniliklərə gətirib çıxardı. Onun bilavasitə göstərişi ilə 2001-2003-cü illərdə Naxçıvan MR ərazisində arxeoloji ekspedisiyalar təşkil olunmuş və xeyli sayda arxeoloji abidələr tədqiq edilmişdir. Bu arxeoloji tədqiqatların ən önəmlisi Ermənistanla həmsərhəd olan Naxçıvanın Ordubad rayonu ərazisindəki Qaranquş yaylasında yerləşən, Kiçik Qafqazın ən hündür zirvəsi Qapıcıqdakı Gəmiqaya petroqliflərinin tədqiqidir. N.Müseviblinin rəhbərliyi altında Gəmiqayada aparılmış arxeoloji qazıntılar və tapılmış qayaüstü təsvirlərin tədqiqi elm aləminə maraqlı məlumatlar verdi. Bu qayalar üzərində 1500-dən çox qayaüstü təsvirlər tədqiq edilmiş, Gəmiqayada tunc dövrü insanların yarımköçəri yaylaq maldarlığına aid yurd yerləri aşkarlanmışdır. Tədqiqatlar nəticəsində e.ə. III minilliyin əvvəlində Naxçıvanın yerli

əhalisinin əsas məşğuliyyətində yaylaq maldarlığının üstün mövqə tutması faktı ortaya çıxdı. Məhz bu tədqiqatların yekunu olaraq qazıntı müəllifi 2004-cü ildə "Gəmiqaya" adlı əsər çap etdirdi.

Həm dövlət başçısı, həm də vətənpərvər insan kimi H.Əliyevin milli mədəniyyətə, mənəvi irsə göstərdiyi hörmət, verdiyi dəyər toxunduğu hər bir sahədə özünü göstərir. O, çıxışlarının birində deyirdi: "Dünyada yaşayan azərbaycanlılar öz ana dilini, dinini, milli ənənələrini heç zaman unutmamalıdırlar. Hər bir azərbaycanlı fəxr etməlidir ki, onun böyük tarixə, qədim, zəngin mədəniyyətə malik Azərbaycan kimi vətəni vardır!"

İşgüzar, yaxud qeyri-rəsmi səfərləri zamanı H.Əliyev Dağlıq Qarabağ probleminin Azərbaycan mədəniyyətinə vurduğu zərbdən, tarixi abidələrin talan edilməsindən, müharibə şəraitinin mədəniyyətin inkişafına mənfi təsirdən mütləq söz açmış və dəlil-sübutlar təqdim etmişdir. O, torpaqlarımızın azad olunmasının, oradakı abidələrin yenidən bərpasının çox vacibliyini dəfələrlə çıxışlarında vurğulamışdır.

Sovet dövründə bir çox tədqiqatçılar yekdilliklə Azərbaycan maddi mədəniyyət sərvətlərinin qoruyucusu olan muzeylərin əsasının yalnız Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulması ilə qoyulduğunu qeyd edir və bunu elmdən kənar faktlarla sübut etməyə çalışırdılar. Lakin statistik məlumatlara əsasən, sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Azərbaycanda muzeylərin sayı lazımı qədər artmamışdı. Məhz Ümummilli Liderin Azərbaycana ötən əsrin 70-ci illərində rəhbərlik etdiyi dövərdə, 1982-ci ilin statistikasına əsasən, 83 muzey fəaliyyət göstərirdi. 1980-ci ildə onun təşəbbüsü və rəhbərliyi

ilə respublikada muzey işinə aid xüsusi qərar qəbul edildi. Həmin qərara əsasən respublikada Mədəniyyət Nazirliyinin mərkəzi aparatında Muzeylər İdarəsi yaradılmış, Muzey işi üzrə Respublika Elmi-Metodik Mərkəzi, muzey ekspozisiyalarının bədii tərtibatı emalatxanası, muzey sərəvələri və xatirə əşyalarının bərpə mərkəzi təşkil olunmuşdur.

Müstəqilliyimizin bərpasından sonra, xüsusən də H.Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə digər sahələr kimi milli muzey işi sahəsi də sürətlə inkişaf etməyə başladı. Dövlətin muzeylərə qayğısının bariz nümunəsi kimi "Muzeylər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 mart 2000-ci il tarixli Qanununu göstərmək olar. Bundan başqa, Azərbaycanda milli muzey işinə xarici təcrübənin tətbiq edilməsi də dövlətin muzey və mədəni abidələrin mühafizəsi istiqamətində atdığı mühüm addımlardan biridir.

H.Əliyev irsinin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin 2005-ci ilin mart ayında xüsusi Sərəncamı ilə İçərişəhər Qoruğuna verilən yeni status açıq havada yerləşən və Azərbaycan tarixinin bir neçə yüzilliklərini əhatələyən tarixi-archeoloji abidələri laqeydlikdən xilas etdi. Prezidentin 18 avqust 2006-cı il tarixli Sərəncamı ilə Bakı şəhərində yerləşən orta əsrlərin əzəmətli tarixi-memarlıq üslubuna malik abidələrin bərpası və qorunması dövlət qayğısının bariz nümunəsidir. Son illərdə cənab Prezidentin təşəbbüsü ilə qədim tariximizin tədqiqi göz önündədir. "Arxeoloji ekspedisiyaların maliyyələşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" 5 fevral

2008-ci il, "Göytəpə arxeoloji parkının yaradılması haqqında" 18 aprel 2012-ci il və "Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi haqqında" 26 aprel 2012-ci il tarixli Sərəncamları uzaq keçmişimizə olan diqqət və qayğıdan irəliləyən nəticələndir. Bu sərəncamların icrası zamanı ölkə ərazisində irimiqyaslı arxeoloji qazıntılar aparılmış və mühüm elmi nailiyyətlər əldə olunmuşdur.

Tarixi yalnız tarixi şəxsiyyətlər yaşada bilərlər. Azərbaycan tarixi də bu yüksək şərəfə layiq və yaşadılmasında xidmətləri olan xadimlər yetişdirmişdir. Heydər Əliyevin tarixin qorunması üçün misilsiz xidmətləri müasir dövr tariximizin şanlı salnaməsinə çevrilmiş və özündən sonrakı siyasi varislərinə də uğurla ötürülmüşdür.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova F.Ə. Şabran. Bakı, Elm, 2002.
2. Ağayev R.Ə. Muzeyşünaslıq. Bakı, 2002.
3. H.Əliyev və muzeylərimiz. Bakı, 1999.
4. Mahmudova V.Ə. O, Şərqi yerdə doğan günəşi idi. Bakı, 2004.
5. Müseyibli N.Ə. Gəmiqaya. Bakı, 2004.
6. Ələkbərov R. Muzeylər və dövlət siyasəti/ "Mədəniyyət dünyası" elmi-nəzəri məcmuə, XIII buraxılış, Bakı, 2006.
7. Teylor M.P., Polqleyz K.P., Müseyibli N.Ə. və başqaları. Boru kəmərləri dəhlizində keçmiş və gələcək irs. Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə. ABŞ, Smitsoniya İnstitutu, 2011, (Azərbaycan və ingilis dillərində).
8. Xalq qəzeti. 5 fevral 2008-ci il, 18 aprel 2012-ci il, 26 aprel 2012-ci il.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся трепетной заботы и охраны историко-археологических памятников Азербайджана периода правления общенационального лидера Гейдара Алиева.

Ключевые слова: Материальная культура, историко-археологические памятники, исторические заповедники, средневековые городские поселения, археология вдоль трубопровода Баку-Тбилиси-Джейхан, петроглифы Гяличая.

Summary

The article deals with concerns of national leader Heydar Aliyev for the historical and archaeological monuments of Azerbaijan during his being in the power.

Key words: Material culture, historical and archaeological monuments, historical preserves, the medieval city sites, the Baku-Tbilisi-Ceyhan archeology, petroglyphs of Gamigaya.